

Anton Benvin

DUH BOŽJI GLAVNI DJELATNIK POVIJESTI I LITURGIJE

Uvod

Opći naslov ovoga Liturgijskoga kongresa "Obred i Duh", svojom drugom riječju ('duh'), iziskuje p n e u m a t o l o š k o razmatranja. Prva riječ, naime - 'obred' - ne tumači odakle radnjama Crkve moć, nego problem prebacuje dalje. Liturgija Crkve svakolika je satkana od obreda, tj. izvanjskih shematskih ponovljivih radnji, koje, u svojoj zgotjnosti - same u sebi i iz sebe - ne mogu biti izvorom onomu što je vjeri glavno i što Crkva tu štuje; i zato, pored pojavnoga (fenomenskoga), ceremonijarnoga, pravno-propisanoga, povijesnoga, estetskoga i drugih pristupa, liturgija iziskuje i t e o l o š k i pristup. To jest zahtjeva napor refleksije da se pokaže što je u liturgiji spasonosno u odnosu prema Bogu, još bolje: u ovisnosti od Boga; ili drukčije: što naoko banalnim obrednim radnjama (npr. pranju vodom, mazanju uljem, lomljenju kruha i sl.) daje pravu božansku moć? Ili: po čemu je liturgija 'djelo Božje' (opus Dei), kojim se u vremenu dovršava djelo našega spasenja?

Osnovno pitanje ovog izlaganja jest: što u tom događanju, što u *obrednim* slavljinama Crkve pripada Duhu Svetomu? ¹

1. Teološka refleksija o mjestu i ulozi Duha Svetoga u liturgiji nema duže povijesti u katoličkom bogoslovlju; ni zreli liturgijski pokret XX. stoljeća nije joj poklonio isprva svu dužnu pozornost. Dogodilo se da u službenoj shemi što ju je Pripravna liturgijska komisija predložila ocima Drugoga vatikanskog sabora 1962. nije bilo ni riječi o Duhu Svetomu. Na primjedbe osobito istočnih sudionika Koncila, unesen je naknadno spomen Duha Svetoga u nekoliko mjesta Konstitucije "Sacrosanctum concilium", ali je to bilo premalo u odnosu na ono što je trebalo. Ostaje činjenica da je raniji teološki pristup liturgiji znatno obilježen kristocentričnošću - po nekima štoviše 'kristomonizmom' - na uštrb subitnoga *pneumatološkog* pristupa. U pokoncilsko vrijeme taj se manjak i nedorečenost uvelike potisnuo, iako smo još daleko od toga da možemo biti zadovoljni.

I.

Djelo Božjeg Duha u svijetu općenito

Da bi se suvislo razložilo postavljeno pitanje, potrebno je, počam od litur-
gijskih radnji, ponajprije vidne horizonte proširiti, sagledajući svu ljudsku povijest
a napose onaj segment koji u njoj prati događanje spasenja - povijest spasenja
(historia salutis, Heilsgeschichte). U svjetlu Božje objave bit će razvidno da se bez
Božjeg Duha ne može razumjeti ni djelo stvaranja ni djelo otkupljenja u Kristu
(mysterium Christi) ni otajstvo Crkve (mysterium Ecclesiae), a unutar nje otaj-
stvo liturgije.

Oni koji kršćanski (katolički) vjeruju složiti će se da je vjera Crkve (fides
quae creditur) u tom pogledu zbita npr. u ovakve, poznate nam, bogoslužne retke,
od kojih prvi odjekuju u vazmenoj noći a drugi usred euharistijske tajne.

1. Božji Duh i djelo Božje kroz vodu .

Slaveći vazmenu noć i spremajući se na slavlje krsnog otajstva, koje će se
zbiti s pomoću vode, Crkva nad njom moli ovako:

"Bože, ti kroz otajstvene znakove *nevidljivom moću* tvoriš čudesna dje-
la(...)

Bože, tvoj je D u h u samim počecima svijeta lebdio nad vodama, da bi
voda već tu zadobila moć posvećivanja. (...)

Bože, tvoj je sin - od Ivana kršten u vodama Jordana - bio pomazan *Du-
hom Svetim*, a dok je na križu visio, iz boka mu je s krvlju i voda navrla; a
poslije uskrsnuća on zapovjedi učenicima: 'Idite, učite sve narode, krstite ih
u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.'

Svrni, dakle, Gospodine, pogled svoj na svoju Crkvu i otvori joj vrelo
krštenja: nek ova voda *od Duha Svetoga* dobije milost tvoga Jedino-
rođenca...

Navodimo neke važnije suvremene zbornike, knjige i studije o toj tematici: *Le Saint-Esprit dans la liturgie*. XVIe Semaine d'études liturgiques (izd. A. M. Triacca - A. Pistoia), Ediz. Liturgiche, Roma 1977; *Spiritus Sanctus in liturgia*, u *Ephemerides liturgicae* (Roma), 90, 1976, 225-482; M.J. FRANCISKO, *Lo Spirito Santo e i sacramenti* (bibliografija), u *Notitiae* (Città del Vaticano), nn.131-132, 13, 1976, 326-335; S. RINAUDO, *La liturgia epifania dello Spirito*, LDC, Torino 1980; B. BOBRINSKOY, *Le Saint-Esprit dans la liturgie*, u: *Studia Liturgica* (Nieuwedam) 1, 1962, 47-60; Th. STROTMANN, *Pneumatologie et liturgie*, u: *Vatican II. La liturgie après Vatican II*, Cerf, Paris 1967, 289-314; A.M. TRIACCA, *Spirito Santo e liturgia. Linee metodologiche per un approfondimento*, u: *Lex orandi - Lex credendi. Miscellanea in onore di C. Vagaggini*, Anselmiana, Roma 1980, 133-164; ISTI, *Spirito Santo*, u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (prired. D. Sartore - A.M. Triacca), Ed. Paoline, Roma² 1984, 1405-1419 (dobar sintetički prikaz); A. BENVIN, *Živi Krist predvodi bogoslužje svoje Crkve*, u: *Služba Riječi* (Zagreb) 174, 20, 1989, 8-22; ISTI, *Osjećaj za Kristov misterij (sensus mysterii Christi) u našoj pastvi*, u: n.mj. 180, 21, 1990, 7-17.

Molimo te, stoga, Gospodine, neka po tvome Sinu u puninu ovog studenca siđe *silā Duha Svetoga* (*virtus Spiritus Sancti*)...“²

Molitva je složena ciljano za *epikletički* blagoslov krsne vode: upravljena Bogu Ocu, u skladnim anaforičkim ritmovima (Bože... Bože... Bože...), ona dozi-va okupljenoj Crkvi u svijest markantne momente Božjega djela kroz vodu u prošlosti, od stvaranja svijeta do završetka 'vazmenog otajstva' (anamneza), pa iz tih teoloških pretpostavki moli da u vodu, koja je usred zajednice pripravljena, od Oca po Sinu siđe 'silā Duha Svetoga'.

Prema tomu, a to je za naše razmišljanje ključna spoznaja, ova drevna molitva Rimske Crkve ne može sakramentalnu radnju u vodi, (tj. krštenje) pojmiti nego kroz djelovanje Duha Svetoga. Obred vodom, dakle, teološko je mjesto 'sinergije' Duha Svetoga.

2. Božji duh u euharistijskom otajstvu

Usred euharistijskog slavlja, pošto je prethodno istaknula dinamičko značenje vazmenog otajstva, kojim se Sin Božji, "da ispuni Očev naum, predao u smrt i uskrsnuvši od mrtvih smrt uništio i život obnovio", i ova svečana molitva nastavlja tvrdeći da je on, "koji je za nas umro i uskrsnuo"

"onima koji vjeruju, Oče, poslao kao prvi dar od tebe *Duha Svetoga*, da (taj) Duh u svijetu djelo njegovo dovrši i izvrši svako posvećenje"

ili, prema latinskom izvorniku, s ovom nijansom:

"... da (taj) Duh, *provodeći u svijetu djelo njegovo*, dovrši svako posvećenje (... *qui opus suum in mundo perficiens omnem sanctificationem completeret*)."³

I nato, iz takvih soterioloških premisa, molitva je nastavlja dalje *epikletički*:

2. Rimski misal, Blagoslov vode na Vazmenom bdjenju. O tekstu: R. BÉRAUDY, *L'initiation chrétienne*, u: A.G. MARTIMORT, *L'Eglise en prière. Introduction à la Liturgie*, Desclée, Paris-Tournai 1965, 552-556; B. NEUNHEUSER, *De benedictione aquae baptismalis*, u: *ephemerides liturg.* (Roma) 44,1930,194-492; E. STOMMEL, *Studien zur Epiklese der römischen Taufwasserweihe*, Bonn 1950; A. OLIVAR, *Vom Ursprung der römischen Taufwassereihe*, u: *Archiv für Liturgiewissenschaft* (Regensburg) 6,1959, 62-78; H.A.P. SCHMIDT, *Hebdomada Sancta*, vol.II. *Fontes historici. Commentarius historicus*, Herder, Romae etc. 1957,847-860; A. NOCENT, *I tre sacramenti dell'iniziazione cristiana*, u: *Anamnesis. Introduzione storico-teologica alla Liturgia*, 3/1, La Liturgia, i sacramenti; teologia e storia della celebrazione, Marietti, Genova 1986, 45-55 (novija bibliografija).
3. Rimski misal, Četvrta euharistijska molitva. O njoj: P. JOUNEL, *La composition des nouvelles prières eucharistiques*, u: *Maison-Dieu* (Paris) 94,1968,38-77; A. NOCENT, *La storia della celebrazione dell'eucaristia*, u: *Anamnesis. Introduzione storico-teologica alla Liturgia*, 3/2, *La Liturgia, eucaristia. Teologia e storia di celebrazione*, Marietti, Casale Monferrato 1983, 247-257; F. BROVELLI, *Prece eucaristica*, u: *Nuovo dizionario di liturgia* (v. bilješku 1),1984,1086-1094 (bibliografija).

"Molimo te zato, Gospodine, neka D u h S v e t i p o s v e t i o v e darove te postanu Tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista..."⁴

Temeljna je postavka jasna: dok je u svijetu bio prisutan fizički, svoje je djelo provodio Isus sam (teologija u činima njegova smrtnog života vidi 'mysteria carnis Iesu' - otajstva Isusova tijela); ali sada, pošto je, prošavši kroz "vazmeno otajstvo", iščeznuo s osjetno-pojavne pozornice svijeta, provođenje svoga djela prepušta 'drugom Parakletu, kao svom drugom Asistentu: odsada će s u b j e k t, glavni djelatnik koji dinamiku istoga tog programa, kroz vrijeme i prostor, pronosi dalje - biti *Duh Sveti*. "Vazmenim otajstvom", naime, i to njegovim pojedn- jim i najvišim stupnjem - tj. proslavom - nastupilo je akcijom Božjom u isti mah i uznesenje Isusovo (usp. Dj 1,2; Lk 9,51; 24,51 Vg) i odašiljanje Duha Svetoga (usp. Dj 2,33). I time je počelo 'vrijeme Duha' zauvijek (usp. Iv 14,16): on će kako veli molitva, u svijetu dalje provoditi njegovo djelo.

Ta je spoznaja za shvaćanje otajstva Crkve bitna. Vrijeme Kristove Crkve sukladno je s vremenom Duha. No, ako pitamo dalje, koje je vrijeme na zemaljskom putu Crkvi najviše 'vrijeme Duha', odgovor će biti: vrijeme njezine liturgije, jer se u ovoj, korak po korak, čin po čin, tajnu po tajnu, upravo snagom Duha nastavlja 'djelo spasenja'. Nastavlja ga proslavljeni Krist kao Veliki svećenik, "koji svoju svećeničku službu neprestano vrši u liturgiji po svojem Duhu." (usp. SC 7 i PO 5,1)⁵

4. Osim ove posvetne u novim euharistijskim molitvama dolazi, poslije pretvorbe, i druga, tzv. pričesna, epikleza. U spomenutoj četvrtoj euharistijskoj molitvi ona glasi: "Pogledaj, Gospodine, na žrtvu koju ti sâm pripravi Crkvi svojoj i dobrostivo daj da svi pričesnici ovoga jednog kruha i kaleža, *Duhom Svetim sabrani u jedno tijelo*, u Kristu postanu živa žrtva - na hvalu slave tvoje". Usp. slično u drugoj i trećoj euharistijskoj molitvi: usp. F. BROVELLI, n.d. (bilj. 3), 1086-1090); A. NOCENT, n.dj. (bilj. 3) 1983,247-257; - A. M. TRIACCA piše: "Kao što je Duh Sveti prisutan i djelatnik u životu Krista, najizvrsnijeg liturga (usp. Heb 9,15; 12,24), isto je tako prisutnost i djelovanje Duha Svetoga potrebno za život udova Kristova tijela, napose ondje gdje se taj život uspostavlja i jača, gdje raste i napreduje, tj. u liturgijsko-sakramentalnim radnjama; u njima je prisutnost i djelovanje Duha Svetoga potrebno da bi se mogla 'ozbiljiti' prošlost i 'predujmiti' spasiteljska budućnost. Povijest spasenja nije mit ni utopija ni opijum naroda, nego zbilja, prisutnost, aktualnost snagom Duha Svetoga" (n.dj. 1984,1409). Vidi bilj.1.
5. Da bi objasnio narav liturgije, Drugi vatikanski sabor - uz drugo - kreće od Isusova 'posredništva': on je "posrednik Boga i ljudi (mediator Dei et hominum), čije je čovječstvo, u jedinstvu s osobom Riječi (Božje), bilo oruđem našega spasenja ..." (SC 5,1); u nastavku to se bliže razrađuje temom Kristova 'svećeništva', tako da se uz pomoć nje malo niže daje svojevrsna "definicija" liturgije: "S pravom se liturgija može smatrati kao vršenje *svećeničke* službe Isusa Krista, kojom se s pomoću osjetnih znakova označuje i na način pojedinom znaku vlastit izvršuje čovjekovo posvećenje, a otajstveno tijelo Isusa Krista, Glava i udovi, iskazuje cjelokupno javno bogoštovlje; i zato svako bogoslužno slavlje, budući da je djelo Krista *svećenika* i njegova tijela, Crkve, po izbor je sveto djelo ... (SC 7). Kako je vidljivo, Isusov 'svećenički' naslov interpretiran je *posrednički*, tj. u smislu: ukoliko je svećenik, proslavljeni Isus aktualni je 'posrednik' (mediator). Kroz njega se, naime, u *silaznom* pogledu, zbiva djelo (božanskog) spasavanja ljudi (to da *Bog* aktualno spasava svijet); i u *uzlaznom* također, kroz istog Isusa, događa se cjelokupno javno bogoštovlje (to da na taj način *ljudi* adekvatno štiju Boga). Tom se logikom ranije bila poslužila enciklika "Mediator Dei" pape Pija XII. (1947): počevši, naime, riječima "Mediator Dei et hominum ...", malo će niže pojasniti: "Svećeništvo je Isusa Krista u susednom tijeku vremena uvijek na djelu, budući da liturgija nije drugo no vršenje tog

I sad, ako proces bogoslužnih radnji zamislimo kao vjekovni tok, onako kako pojedini liturgijski čini nastaju i prolaze odlazeći u ono što jest, što se upravo dogodilo, vidimo da se tako njima tkâ povijest spasenja. U tu povijest ne idu samo događaji najdavnije prošlosti - npr. dani Abela pravednoga, dani Abrahama, Mojsija, Arona, Davida, prorokâ i tako dalje - idu i oni! - ili dani koji su zaredali oko Isusa, kao smrtnoga čovjeka na zemlji, nego u vrijeme spasenja idu i dani i vrijeme sadašnje Crkve: sve, naime, što se događa a stvarno doprinosi nastavku djela spasenja, to bitno sačinjava vrijeme ili povijest spasenja. Naša je teza da je glavni djelatnik (aktivni subjekt) koji promiče to događanje Duh Sveti.⁶

II.

Božji Duh na djelu u stvorenom svijetu

Iako je 'po vazmenom otajstvu' Božji Duh postao u našem svijetu osobito intenzivno prisutan, on nije među ljudima ili u svemiru djelatniji istom od tada; živo je prisutan i aktivan od mnogo prije, i ne samo od časa utjelovljenja Božjeg Sina ("koji je začet po Duhu Svetomu" - usp. Mt 1,18-20; Lk 1,31-35), nego još iz dubina Starog zavjeta, dapače od samih početaka svijeta.

Ako otvorimo Sveto pismo, kako ga štiju kršćani, ne može biti slučajno da temu 'Duha' nalazimo već na vrhu prve stranice Staroga i pri dnu zadnje Novoga zavjeta. Riječi, naime, na pročelju hebrejske Tore: "U početku stvori Bog nebo i zemlju; zemlja bijaše pusta i prazna... *Duh Božji* lebdio je nad vodama..." (Post 1,1-3), o samom iskonu kozmosa, ističu dinamičku prisutnost i djelatnost Božjeg Duha koji se blagotvorno nadvija na kaotičnom pratvari početaka. Isti Duh jednako blago, štoviše nježno, čeznutljivo, uporno na drugom kraju događanja govori sa Zaručnicom: "Dođi! ... A svjedok odgovara: 'Da, dolazim ubrzo!' Amen. Dođi, Gospodine Isuse!" (Otk 22, 17-20)

Ako se vratimo prvoj stranici Tore, malo niže, ovog puta u drugoj (Jahvis-tičkoj) predaji, čitamo ovako opisan nastanak čovjekov:

svećeništva"; ona je zapravo "nastavljanje Kristove svećeničke službe": Pio XII., "Mediator Dei", u: *Acta Apostolicae Sedis* 39, 1947, 528-529. 522. Međutim, u gornjoj koncilskoj "definiciji" nedostaje *pneumatološki* vidik: u SC 7 nema spomena aktivne sinergije Duha Svetoga. Tomu je doskočila formulacija analognog učenja poznijega saborskog dekreta "Presbyterorum Ordinis", koji govoreći o posvetnoj službi prezbitera kaže: "Presbitere biskupovim služenjem Bog posvećuje da bi, postajući na osobit način dionici Kristova svećeništva, u slavlju svetih tajni natupali kao služitelji Onoga, koji svoju svećeničku službu za nas neprestano vrši u liturgiji *po svojemu Duhu*" (PO 5,1).

6. Dosta je navesti učenje dekreta "Ad gentes" Drugoga vatikanskog sabora: "Da bi se to (što je utjelovljeni Božji Sin pokrenuo u svijetu) dovršilo, Krist je poslao *Duha Svetog* od Oca, da bi (taj Duh) iznutra izvodio njegovo spasiteljsko djelo i pokretao Crkvu na širenje ..." (AG 4; usp. niže bilj.20); vidi također gore navedeni stavak anamneze IV. euharistijske molitve (usp.I,2).

"Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskoga i u nosnice mu udahnu *duh* života, i tako postane čovjek živa duša" (Post 2,7).

I nastanak svemira i nastanak čovjeka, dakle, nepojmljivi su bez Božjeg Duha, kako to sintetički potvrđuje i Ps 33 (32):

"Jahvinom su *riječju* nebesa sazdana,
i *dahom* usta njegovih sva vojska njihova" (Ps 33/32,7).

Prisutni paralelizam ('nebesa' - 'sva vojska njihova' kao izraz za nastalo djelo, i Jahvina 'riječ' i 'dah njegovih usta' za stvaralačku moć) jasno pokazuje kako je vjera izraelske zajednice Božju vodstvenu, tvorilačku silu - gledanu u svom očitovanju prema nama - tematizirala upravo Božjom 'Riječju' i njegovim 'Duhom'. Oboje, i Riječ i Duh, djeluju sinergijski, što znači da, kada Bog tvori svijet u njegovoj se tajni, u Jahvi, stavlja u pokret i njegova Riječ i njegov Duh; iz njegovih dubina to obadvoje nastupa skupa: "Razotkrivateljsko Božje samodarivanje u Starom se zavjetu iskazuje 'Riječju', koja u isti mah samoga Boga moćno uprisutnjuje i nekako zastupa, i 'u Duhu', koji omogućuje da se Riječ razumije i proglasi. Gdje toga dvoga nema, znači da se Bog iz svoga naroda uklonio; i zato, kad bude 'svetom Ostatku' darivao svoje obnovljeno i konačno slavodobitno smilovanje, Bog će poslati Proroka sa svojom Riječju i u punini svog Duha. Bog je prisutan u jedinstvu Riječi i Duha."⁷

Kad bismo pokušali sažeti vjeru kršćanske Crkve u tom pogledu, mogli bismo reći: ako se o postojećem svijetu i svemiru misli počam od teološkog početka, a to je Božje otajstvo (*mysterium Dei*), to treba kazati da je *sve od Boga*, Boga Oca, po kršćanskom vjerovanju: On je svemu počelo, uzrok, izvor, vrelo (*archê - aitia - pêgê; principium - causa - fons et origo*); pitajući dalje: kako od Boga? - odgovor će biti: po njegovoj Riječi i silom, dinamikom, energijom njegova Duha. To je drevna otačka teologija iskazala trinomom: a *Patre - per Filium - in Spiritu* (ek *tou patros - dia tou hyiou - en neumati*): od Oca - po Sinu - u Duhu.⁸

Evo kako se ta tri stupnja nalaze potvrđena u svjetlu ranokršćanske (trojstvene) misli:

1. *Od Oca* - Apostol piše Filipljanima: "Onaj koji otpoče u vama dobro djelo dovršit će ga u dan Krista Isusa" (Fil 1,6), gdje je očito da taj "koji je otpočeo dobro djelo", po kontekstu, ne može biti drugi no Bog, kao prvo načelo i uzrok, tj. Otac.

7. K. RAHNER, *Der dreifaltige Gott als transzendenter Urgrund der Heilgeschichte*, u: *Mysterium salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Bd.II, Benzinger, Einsiedeln-Zürich-Köln 1967, 341-342.

8. C. VAGAGGINI, *Il senso teologico della liturgia. Saggio di liturgia teologica generale*, ediz. Paoline, Roma⁴ 1965, 196-224.

2. *Po Sinu* - osim klasičnoga mjesta u Ivanovu proslovu: "Sve postade po njemu (Logosu) i bez njega ne postade ništa..." (Iv 1,3; usp. Kol 1,16-17; Heb 1,1-3), za liturgiju je važno mjesto: "Otac moj sve do sada radi, i ja radim" (Iv 5,17), gdje se opet dobro vidi kako je glavno vrelo i izvor djelovanja Otac, a ishodeći iz njega - nekako nama bliži od Oca - djelatnik je i Sin.

3. *U Duhu* - u poslanici prvoj Korinćanima, razlažući preljeve Božjeg djelovanja, Apostol tvrdi: "A sve to djeluje jedan te isti Duh dijeleći napose svakomu kako hoće" (1 Kor 12,11).

Za naše razmišljanje, koje slijedi *pneumatološku* brazdu, korisno je otud izlučiti da Bog što god u svijetu čini to izvodi silom svoga Duha (virtutte Spiritus Sancti). Kao izvor i opće počelo svega, Bog ostaje u svojoj biti nadilazan, onostran, transcendentan; Bog je otajstvo, neistražno otajstvo; a konkretizacija njegova stvaralačkog nauma nastaje kroz silazeću moć njegove Riječi - to je Sin, "po kojemu sazda svjetove... koji je odsjaj slave i otisak bića njegova te sve nosi snagom riječi svoje..." (Heb1,2-3) - i kroz silu njegova Duha - za kojeg je rečeno: "Duh Gospodnji ispunja svemir..." (Mudr 1,7). Ovo potonje starozavjetno mjesto značajno je da se uoči kako je - gledano kozmološki - u svemu što postoji neka prisutnost i pronicnost Duha Božjega: svako stvorenje, svako postojeće biće odraz je Božje Riječi, njegove mudrosti i zamisli, i otisak dodira, pečata njegova Duha;⁹ ako bismo htjeli misliti dalje, odraz Riječi bio bi projekt, nacrt, ustroj bića (zamislimo najsitniju podatomsku česticu!) a otisak dodira Duha - njegova moć, energija, ljepota, čar...

III.

Duh Božji u povijesti spasenja

1. U Starom zavjetu

Ako s kozmoloških obzora prijedemo sad k antropološkima, napose k onima koji su rječitiji za događanje naše liturgije, korisno je zadržati se na mjestima gdje je riječ o nastanku Božjega naroda; ako su naznake višeput rudimentarne, nisu za nas bez poruke i važnosti.

Mimoilazeći druge navode, zastanimo pred prizorom knjige Brojeva, gdje se pripovijeda kako je jednom Mojsije iskusio svoju najdublju nemoć pa se stao Bogu jadati: "Ja sâm ne mogu, ne mogu nositi ovaj narod; preteško je to za

9. R. SCHULTE, *Die Vorbereitung der Trinitätsoffenbarung*, u: *Mysterium salutis*. Bd.II (bilj. 7), 67-70.

mene!...“ (Br 11-15.14!), a Božji je odgovor glasio: ”Skupi mi sedamdeset muževa između izraelskih starješina... i dovedi ih u šator sastanka... Ja ću sići i ondje s tobom govoriti: uzet ću nešto od *duha* koji je u tebi i stavit ću ga u njih; tako će oni breme naroda nositi s tobom, da ga ne nosiš sam“ (Br 11,16-17).

Izdvojimo dvoje:

a) prvo, da Mojsije to što jest, recimo, predvodnik naroda, nije od sebe ni po sebi, nego snagom Duha što ga ima od Boga;

b) drugo, da sada od tog intenziteta duhovnoga može stanoviti naboj prijeći iz Mojsija u izraelske starješine, suodgovorne za kob naroda.

Na kraju knjige Ponovljenog zakona čita se kako je po Mojsijevoj smrti na njegovo mjesto stao Jošua, kojega će ”Izraelci slušati i činiti kako je Jahve naredio Mojsiju.“ Zašto? Jer mu autoritet dolazi otud ”što bijaše ispunjen *duhom* mudrosti“, a ispunjen po tomu - i to je značajno s naše liturgijske perspektive - ”jer Mojsije bijaše na nj položio svoje ruke.“ (Pnz 34,9).

Ta pneumatološka interpretacija vodstva naroda po ljudima produbit će se u knjizi Sudaca. Tako čitamo, kada su se Izraelci našli u ljutoj nevolji zbog Edomaca, zavapiše ka Gospodu, i on im podiže Izbavitelja - Otoniela: ”Duh Jahvin siđe na nj, i on *posta* sucem u Izraelu...“ (Suci 3,10) Ili kasnije, kad se opet pojavila opasnost, ”Duh Jahvin obuze Gideona, i on zasvira u rog“ te krenu u izbaviteljski pokret... (6,34) I opet, kad navali nevolja od Filistejaca i Amonaca, ”Duh Jahvin siđe na Jiftaha“ te on krenu protiv Amonaca... (11,29) Isto tako u dane Samsona (13,25; 14,6.19; 15,14).

Ne možemo se oteti dojmu da je piscu knjige Sudaca neobično stalo da svoje junake prikaže ne kao neke nadljude, silne podvižnike i prometejske heroje, nego kao Izraelce koji što čine ne čine svojom nego silom Božjega Duha. Suci, dok su god Bogu vjerni, ljudi su njegova Duha.

Za naše razmatranje opet je značajna simbolična radnja - mogli bismo reći, obred - uspostave Davida pastira za kralja: po nalogu Božjemu Samuel prorok kreće put Betlehema, da bi ondje usred braće - mladog Davida uljem pomazao za izraelskog kralja; veli knjiga: i od onoga dana ”Duh Jahvin *obuze* Davida“ (1 Sam 16,1-13).

U kasnije vrijeme ta se tema sve više i više produbljuje osobito u velikih proroka. Tako npr. kaže Izaija: ”Isklijat će mladica iz panja Jesejeva, izdanak će izbit iz njegova korijena; i na njemu će Duh Jahvin *počivati*, duh mudrosti i umnosti... I po pravdi će suditi ubogima, sud prav izricat će bijednima na zemlji... Zlo se više neće činiti... zemlja će se ispuniti spoznajom Jahvinom, kao što se vodom pune mora...“ (Iz 11,1-9).

I u Prvoj pjesmi o sluzi Jahvinu, po Drugom Izaiji, Duh je glavna Božja moć koja pokreće Slugu na zadatak u svijetu: "Evo Sluge mojega kojeg podupirem, mog izabranika, miljenika duše moje: na njega sam svoga *Duha* izlio, da donosi pravo narodima... Vjerno će donositi pravdu, neće sustati niti smalaksati, dok na zemlji ne uspostavi pravo..." (Iz 42, 1-4) S' kršćanskoga bogoslovnog gledišta, značenje ovih riječi poprima dubok kristološki smisao jer ih npr. Mt 12,15-21 izravno, oduljim navodom, primjenjuje na Isusa (usp. Mt 3,17; Mk 1,11).

Istaknuto mesijansko mjesto jest i ova riječ Trećega izaije: "Duh Jahvin na meni je, jer me *pomaza* i *posla* me da ubogima donesem blagovijest, da iscijelim srca slomljena, da zarobljenima navijestim slobodu..." (Iz 61, 1ss), koje - prema Lk 4,16-21 - Isus sam primjenjuje na sebe, tumačeći njime svoje poslanje i djelo; iz toga proizlazi da je u Isusu, ukoliko je čovjek, *Duh Božji* glavni pokretač.

U mjestima koja slijede otkriva se kako sveukupan poredak mesijanskih vremena, tematski izražen kao 'novi savez', ne može biti uspostavljen bez Božjega Duha: "Ja ću posvetiti ime svoje veliko, koje vi oskvrnuste među narodima... Očistit ću vas od svih vaših kumira i od svih vaših nečistoća. I dat ću vam novo srce, nov *Duh* udahnut ću u vas. Izvadit ću iz vašega tijela srce kameno i dat ću vam srce od mesa. *Duh svoj* udahnut ću u vas da hodite po mojim zakonima... I bit ćete moj narod, a ja ću biti vaš Bog." (Ez 36,23-28). Slično govori Treći Izaija: "Ovo je moj savez s njima: *Duh moj*, koji je na tebi, i *riječi moje*, koje stavih u usta tvoja, neće izići iz usta tvojih ni usta tvojih potomaka, ni iz usta potomstva tvojih potomaka, od sada pa dovijeka, govori Jahve." (Iz 59,21) Ovdje je korisno zamijetiti kako se tema 'duha' vezuje uz 'riječ', na što je kršćansko uho osobito osjetljivo kad misli o Kristu i Crkvi. U srodnom smislu mogu se shvatiti i ove Zaharijine: kad je Bog od Izraelaca tražio obdržavanje Zakona, "oni ne htjedeše poslušati, već prkosno okrenuše leđa; zatisnuše uši da ne bi čuli; otvrdnuše srcem kao kremen, da ne bi čuli Zakon i riječi koje im je slao Jahve nad Vojskama, *svojim Duhom*, preko drevnih proroka." (Zah 7,11-12)

I time dolazimo do vrata Novog zavjeta.

2. U Novom zavjetu

U svjetlu vjere ranokršćanske zajednice, da bi shvatilo Isusovo djelo, da se razumije što je tom djelu bit i tko je zapravo Isus, neophodna je *pneumatološka* interpretacija, koja je osobito izrazita u Lukinim knjigama (Lk i Dj).¹⁰

10. H. v. BAER, *Der Heilige Geist in den Lukasschriften*, Stuttgart 1926; G.W.H. Lampe, *The Holy Spirit in the Writings of St. Luke*, u: *Studies in the Gospels*, Oxford 1957, 159-200.

Ponajprije, pri samom nastanku Isusova ljudskog bića, njegova čovječtva, Duh je onaj koji rješava problem; kad je Marija pitala kako može biti ono što joj se javlja kad ona ne poznaje muža, glasnikov odgovor glasi: " *Duh Sveti* sići će na te i sila Svevišnjega osjenit će te ..." (Lk 1,35; usp. Mt 1,18.20); gdje stilski paralelizam 'Duh Sveti' i 'sila Svevišnjega' označuju zapravo jedno te isto i tumače jedno drugo.¹¹ Prema tomu, Duh se objavljuje kao aktivni subjekt, kao božanski djelatnik koji stvara novo ljudsko biće i, time, novu situaciju. Može se s pravom reći da time nastaje nova era.

Po Luki nešto se slično zbiva na Jordanu: pošto se Isus podložio Ivanovu krštenju i dok se molio, sišao je na nj Duh Sveti ... - čime se daje do znanja kako se njegovo ljudsko biće (čovječja narav) upravo u toj prilici ispunila novim intenzitetom duha (Lk 3,21-22). Po riječima istog evanđelja, "Isus se s Jordana vratio *pun* Duha Svetoga" i, nešto kasnije, "u sili (istoga) Duha vratio u Galileju ... te stao naučavati po njihovim sinagogama" (Lk 4,1.14). To ne znači da prije krštenja i silaska Duha Isus nije bio *pun* Duha, bio je; ali je nov događaj ipak "dodao" nešto ranijoj punini, jer je, po zakonu prirode, Isusovo ljudsko biće podlijegalo rastu i napredovanju (usp. Lk 2,40.52). Obično se govori kako je krštenjem na Jordanu Isus započeo javno djelovanje. U logici Lukine teologije može se kazati da je na to bio pokrenut '*pomazanjem*' Duha Svetoga. Tako, naime, o počecima javnog djelovanja govori Petar u Djelima apostolskim (u domu rimskog satnika Kornelija):

"Vi znate što se događalo po svoj Judeji, počevši od Galileje, nakon krštenja koje je porpovijedao Ivan: kako Isusa iz Nazareta Bog *pomaza* D u h o m S v e t i m i s n a g o m; i on, jer Bog bijaše s njime, prođe zemljom čineći dobro i ozdravljajući sve kojima bijaše ovladao đavao." (Dj 10,37-38).

Tekstualno, kako vidimo, između krštenja Ivanova, kojemu se podložio, i dobročiniteljskog i lječiteljskog prolaska zemljom, istaknuto je Isusovo '*pomazanje*' Duhom Svetim i silom (usp. sprijeda Lk 1,35), koje ga čini Božjim '*pomazanikom*' ili '*kristom*' (christos).¹² U evanđelju po Luki tu svoju funkcionalnu vlastitost, na početku javnog djelovanja a poslije krštenja od Ivana i napastovanja u pustinji, sâm Isus tumači primjenjujući na sebe spomenuto Izaijino pro-roštvo: "Duh Gospodnji na meni je, jer me *pomaza* ; on me posla blagovjesnikom biti siromasima ..." (Lk 4,17-21; usp. Iz 61,1 sl.) Duh Božji je Isusov pokretač, on je njegov dinamički voditelj (usp. Lk 4,2: "*Duh* je Isusa četrdeset dana *vodio*

11. H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium. Erster Teil* (1,1-9,50), St. Benno-Vlg., Leipzig 1970, 52; usp. i 34, n.54.

12. Usp. R. SCHNACKENBURG, *Christologie des Neuen Testamentes*, u: *Mysterium salutis* (bilj.7), Bd.III/1, 1970, 298, e.

pustinjom“). A to, kako je logično, vrijedi za sav tijek njegova zemaljskog puta i rada. Perspektiva koju time otvara svojim, zove se 'krštenje Duhom Svetim' (Lk 3,16). Vrijedi i za kraj, najprije za časove muke i stradanja, kad je, zapostavivši svoju, pristao da se zbude Očeva volja (usp. Lk 22,42) te - kako tumači poslanica Hebrejima - "samoga sebe bespriječna prinio Bogu po *Duhu vječnomu*“ (Heb 9,14). Vrijedi i za onostrani ishod, jer je vazmenim prolazom, opet snagom Duha, stekao višnji položaj i ime:

”Isusa iz Nazareta, čovjeka, Bog potvrdi pred vama silnim djelima, čudesima i znamenjima, koja - kao što znate - (Bog) učini među vama ... a vi ga po rukama bezakonika razapeste i pogubiste; ali Bog ga uskrisi oslobodivši ga grozote smrti ... Bog ga uskrisi - mi smo svi tomu svjedoci: (tj.) desnicom Božjom uzvišen, primio je (on) od Oca obećanje, *Duha Svetoga* te ga izlio (na nas), kako i sami gledate i slušate ...

Pouzdana neka zna sav dom Izraelov da je i *Gospodinom i Kristom* Bog učinio njega, Isusa, kojega ste vi razapeli“ (Dj 2,22-24. 32-33. 36).¹³

Razvojna dinamika Petrova duhovskog govora jasna je:

a) ponajprije sažimlje Isusov zemaljski put, u kojemu djeluje Bog (Otac) "silnim djelima, čudesima i znamenjima" koja se - u logici onoga što isti Petar veli u Dj 10,37-38 - iz njega i po njemu događaju Duhom Svetim;

b) nato, tumači događaj uskrsnuća (uskrišenja): ono, kao djelo Boga (Oca), u prvom je koraku sagledano negativno, tj. njime je Isus "oslobođen grozote smrti ... (te) *nije* ostavljen u Podzemlju i tijelo mu *nije* ugledalo truleži“ (Dj 2,24-31);

c) napokon, u pozitivnom učinku uskrsnuće/uskrišenje znači obuzimanja mrtvog Isusa "*Duhom Svetim obećanim*“ , što uzrokuje Isusovo uzvišenje, uspostavljanje njega u položaj 'Gospodina' (usp. Fil 2,6-11) i '*Krista*' (Dj 2,36).¹⁴

U svjetlu te duhovske tiječi, može se kazati da je i uskrsnuće/uskrišenje zapravo bilo čin 'pomazanja': izvršio ga je kao prvi djelatnik Bog, tj. Otac, a proveo ga u djelo "Duhom Svetim i snagom" (usp. Dj 10,38; Lk 1,35).

U navedenom dijelu Petrove kerigme na Duhove (Dj 2,33) spomenut je i prijenos, uprav izlijevanje, Duha, kojim je uzdignuti Isus proniknut, na prve njegove sljedbenike ('mi' - u Petrovoj riječi: usp. r.32). Tim prijenosom nastaje fundamentalno teandričko 'predanje' (traditio, paradosis), kojim se uspostavlja Crkva kao zajednica ljudi prožetih Kristovim Duhom. A da je to dostignuće Isusa, koji je upravo prošao kroz 'vazmeno otajstvo', dokazuje Ivan kada kaže:

13 R. SCHNACKENBURG, n.dj. (bilj.12), 1970,257-260.

14. R. SCHNACKENBURG, n.dj. (bilj.12), 1970,259-260.

"I kad bi uvečer tog istog dana, prvog po suboti, a učenici u strahu od Židova zatvorili vrata, dođe Isus, stane u sredinu i kaže im: 'Mir vama!' (...) I reče im ponovno: 'Mir vama!' Kao što je mene poslao Otac, i ja šaljem vas.' Rekavši to, *dahne* u njih govoreći: 'Primate *Duha Svetoga!*'" (Iv 20,19-22).

Iz tog se Ivanova mjesta dobro vidi kako je uskrsnućem Isus stekao 'puninu', koja se prelijeva, i iz koje on može odmah davati a vjerujući primati.¹⁵ Na to se, nema dvojbe, odnosi tvrdnja istaknuta na pročelju evanđelja, koja je očito vazmene prirode: "Iz punine njegove svi mi primismo, i to milost na milost" (Iv 1,16). Da je teološki "sadržaj" tih milosti na milosti *Duh Sveti*, ne može biti sporno (usp. Iv 3,34; 6,63; 7,37-39; Iv 14,16-17; 15,26; 16,7-14; 1 Iv 3,24; 4,13).¹⁶

Iz razvoja prve Crkve znamo kako je ona, djelujući po dinamici primljenoga Duha, pokrenula inicijativu prve evangelizacije i inicijacije: pošto je, naime, dovršio nastupni govor (Dj 2,14-36), Petar s apostolima krštava obraćenike "da im se oprostite grijesi te prime dar _ Duha Svetoga" (Dj 2,37-41). Možemo reći: kroz vanjski obred vodom događa se u najdubljim nutrinama krštenje Duhom; to jest kroz znakovitu sakramentalnu radnju Duh Sveti izvodi u ljudima djelo spasavanja, uvodi ih u dioništvo 'vazmenog otajstva' a time u životni kontakt s Kristom i s njegovima. Nastaje 'zajedništvo Duha Svetoga' (communio Sancti Spiritus - koinonia tou cagiou pneumatosa) (2 Kor 13,13; usp. Dj 2,42; 1 Kor 1,9; 2 Kor 8,4; 9,13; Fil 1,5; 2,1).¹⁷

15. Zajedno s H. Mühlenom možemo ukazati na znakovnu, skoro bi se reklo obrednu, stranu tog događaja kako ga je zapisao Ivan: "Osjetno dohvatljivim činom udahnuća (Iv 20,19-22), Isus učenicima 'predaje' svoga nevidljivo-povijesnoga Duha (Pneuma)! Izvanjski znak udahnuća, označuje, sadrži i ozbiljuje unutrašnju milost Duha Svetoga; i upravo na taj način po svojim učenicima nastavlja Isus ono poslanje što ga je sâm primio od Oca." U pripadnoj bilješci autor podsjeća na karakterističnu sintagmu kojom, za razliku od sinoptika ("izdahnu" - Mk 15,37; Mt 27,50; Lk 23,46), Ivan opisuje Isusovu smrt: "I predade duh" (Iv 19, 30); osim sinopticima srodnog smisla, moguć je po Ivanu također dublji, tj. da je na samrti Isus "predao" svoga Svetoga Duha Crkvi, a to su ona skupina njegovih pod križem. (H.MÜHLEN, *Das Christusergebnis als Tat des Heiligen Geistes*, u: *Mysterium salutis* (bilj.7), Bd.III/2, 1969, 538-539; ISTI, *Una mystica Persona. Die Kirche als Mysterium der heilsgeschichtlichen Identität des Heiligen Geistes in Christus und den Christen: Eine Person in vielen Personen*, Paderborn³ 1968, §§ 8.63-64; 11.93.
16. "Isusov Duh kao njegova *plêroma* jest ona 'punina', ona 'riznica milosti', u kojoj su u pogledu zahvaćenosti milošću svi ljudi a priori sadržani i uspostavljeni": H. MÜHLEN, n.dj., u: *Mysterium salutis* (bilj.15) 1969; usp. ISTI, *Una mystica Persona* (bilj.15), n. mj., §§ 8.63-64.
17. "Zemaljska povijest čovjeka Isusa iz Nazareta ima svoj kraj, a 'ispunjenost Duhom' (Geisterfülltheit) toga zemaljskog Isusa nastavlja se u trajnosti njegova 'vječnoga' Svetog Duha, koji je događajem križa postao budući i 'zauvijek' ostao budući; i zato je po svojem dogmatskom podrijetlu Crkva ono stalno prisutno su-postojanje Isusova Duha, koji je postao i koji ostaje budući, s njegovim učenicima (Die Kirche ist deshalb in ihrem dogmatischen Ursprung das stets gegenwärtige Mit-sein des zukünftig gewesen und zukünftig bleibenden Geistes Jesu mit seinen Jüngern!)" H.MÜHLEN, n.dj., u: *Mysterium salutis* (bilj.15), 537. - Ukoliko to uprisutnjenje Isusova Duha u vjernicima gledamo sa sakramentalne strane, reći ćemo da "liturgijsko-sakramentalna radnja nije neka puka i sebi dostatna radnja, nego radije djelo koje, u iščekivanju eshatonske 'punine', označuje i ostvaruje događaj onog otajstva (misterija) što ga je presveta Trojica zamislila te ga uz sudjelovanje vjernika u 'Kristu i Crkvi' provodi snagom Svetoga Duha": A.M. TRIACCA, *Partecipazione*, u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj.1) 1984, 1029.

Mogli bismo, prema tomu, ustvrditi da je Sin Božji postao tijelom (caro, sarx) da bi, kroz vazmeno otajstvo, on iz toga tijela (proslavljenoga Duhom) prvoj skupini učenika udahnuo Duha Svetoga za sva vremena, kako je govorio sveti Atanazije:

”Božja Riječ (Logos) uzela je tijelo da bismo mi mogli primiti Duha Svetoga.“¹⁸

IV.

Božji Duh i Crkva

Taj Duh uskrsloga Krista, ukoliko je priopćen svijetu a stvarno primljen od skupine ljudi, teološko je osposobljenje vjernika, kao 'zajedništva', da kompetentno nastave Isusov program i djelo.¹⁹ Suradujući u tom pothvatu, ljudi sudjeluju s Duhom Svetim, koji je odsada glavni promicatelj Isusova djela u svijetu (usp. Rim 8,2-27; 1 Kor 12; 2 Kor 3; Gal 5,16-25).

Tu djelatnost crkvene zajednice možemo promatrati višestruko; ovdje ćemo se kraće zadržati na trome: na području misije, svjedočenja i liturgije.

1. Duh Sveti i misija Crkve

Osim onoga što kaže Ivan, kako je udahnućem proslavljeni Isus predao svoga Duha prvoj zajednici (usp. Iv 20,19-23), da bi ga u sebi trajno imala i predavala dalje, nošena i sviješću i nutarnjim podstrekom, da je poslana ”kao što je od Oca

18. O tome usp. C.I. GONZALES, *Christologia. Tu sei la nostra Salvezza*, tal. prijevod sa španjolskog G. Occhipinti - S. Santomauro, Piemme, Casale Monferrato 1988,21-22.

19. ”Trajanje Isusova duha, njegovo stalno ovremenjenje i sebezpredanje (Selbstüberlieferung) u tom je smislu (kao uvjet mogućnosti uopće bilo kakva predavanja Riječi, službe i sakramenta u Crkvi) njezin apriorni, konstitutivni moment. Ukoliko Kristov Duh sâm sebe ovremenjuje (zeitigt) čineći time prisutnim samoga Isusa, to on ovremenjuje ujedno i Crkvu u pogledu njezine milosne dimenzije ... Kršćanin je krsnim rođenjem unesen u vremenost Riječi, službe i sakramenta (u kojoj se vremenosti pokazuje i vremenost sebezpredavanja Kristova Duha); i na taj način, po uvijek biloj i uvijek budućoj prisutnosti Isusova Duha, preuzet je kršćanin u sveukupnu povijest slobode ljudskoga roda“: H.MÜHLEN, n.dj., u: *Mysterium salutis* (bilj.15),1969,539.

20. Mogu se navesti ove riječi Drugo vatikanskog sabora u dekretu ”Ad Gentes“, o misijskoj djelatnosti Crkve: ”Putujuća Crkva po naravi je svojoj misijska, jer po naumu Očevu proistječe iz poslanja Sina i poslanja Duha Svetoga ... Bog je odlučio ući u ljudsku povijest na nov i konačan način ... onda kad je poslao svoga Sina u našem tijelu ... I što je jednom Gospodin propovijedao ili što se u njemu dogodilo za spasenje ljudskog roda, to treba da se navješćuje i sije sve do kraja zemlje ... A da se to izvrši, Krist je poslao *Duha Svetoga* od Oca, da bi Duh iznutra izvodio njegovo spasiteljsko djelo i pokretao Crkvu na širenje. Duh Sveti, nema sumnje, djelovao je u svijetu i prije nego je Krist bio proslavljen, ali je istom na Duhove sišao na apostole da ostane s njima zauvijek ...“ (AG 2,1; 3,1; 3,3;4,1).

bio poslan Isus²⁰ - možemo ukazati kako je, po Lukinoj viziji, primitak Duha bio moćan dinamički impuls kojim su prvi učenici bili stavljeni u pokret posla nja: sad, iz najdubljeg iskustva, oni vide da moraju navješćivati evanđelje, tako da kad im zabranjuju, spontano odvrću: "Sudite je li pred Bogom pravo slušati radije vas nego Boga; mi, doista, ne možemo ne govoriti što smo vidjeli i čuli" (Dj 4,19-20). Da je izvor te pokretačke svijesti i snage Duh, vidi se veoma dobro iz opisa duhovskog doživljaja: "Svi se napuniše Duha Svetoga i počеше govoriti drugim jezicima, kako im već Duh davaše zboriti; a u Jeruzalemu boravljahu Židovi, ljudi pobožni iz svakog naroda pod nebom; i kada nastaje ona huka, strča se mnoštvo i smete, jer ih je svatko čuo govoriti svojim jezikom... Svi, izvan sebe, zbunjeno jedan drugoga pitahu: 'Što bi to moglo biti?' ... Tada Petar, zajedno s Jedanaesticom, ustade, podiže glas i prozbori ..." (Dj 2,4-14).²¹

Nalog za misiju - prema Luki - prvi apostoli, i kasnije, primaju od Duha: tako npr. Petar, dok je u Jopi, na krovu kuće oko podne, razmišljajući o viđenju što ga je imao, čuje gdje mu "Duh" reče: 'Evo, neka trojica traže te; ustani, siđi i pođi s njima, ne skanjujući se, jer sam ih ja poslao!' (Dj 10,19-20; 11,12). I tako dospijeva u kuću poganina, satnika Kornelija, u Cezareju (Dj 10-11,18). Slično se govori o đakonu Filipu (usp. Dj 8,29.39).

Još izrazitije, osobito s liturgijskog vidika, opisan je trenutak kad se u krilu mlade antiohijske Crkve javila misionarska inicijativa, od koje nastaje ono što se obično naziva prvo apostolsko misijsko putovanje (Dj 13-14):

"U antiohijskoj Crkvi bilo je je proroka i učitelja ... I dok su jednom vršili službu Božju i postili, reče Duh Sveti: 'De mi odlučite Barnabu i Savla za djelo na koje sam ih pozvao.' Onda, pošto su postili i molili i položili na njih ruke, otpustiše ih. A oni, poslani od Duha Svetoga siđoše u Seleuciju a odande odjedriše na Cipar ..." (Dj 13,1-4).

I dok pratimo kako ih brod, tjeran vjetrom, nosi preko mora, otkrivamo da ih onamo zapravo odvodi Sveti Duh. Duh je inicijator i glavni izvoditelj misijskog djela.

Slično će biti niže, na drugom putovanju (Dj 15,36-18,22):

"Pošto prijedohše Frigiju i kraj galacijski, jer ih Sveti Duh spriječi propovijedati riječ u Aziji, dođohše do Mizije te htjedohše u Bitiniju, ali im ne dopusti Duh Gospodina Isusa; onda prođohše Miziju i siđohše u Troadu ... i nakon viđenja nastojasmo odmah otputovati u Makedoniju, uvjereni da nas Bog zove navješćivati im evanđelje" (Dj 16,6-10; 19,1.21; 20,28).

21. Kad je "na Duhove (Duh Sveti) sišao na apostole, da ostane s njima zauvijek, Crkva se pred mnoštvom očitovala javno, i tako je propovijedanjem počelo širenje evanđelja među narodima ... Od Duhova su započela i 'djela apostolska'..." (AG 4)

Ne može biti sumnje: po najdubljem uvjerenju prve Crkve, Duh Sveti je glavni djelatnik njezine misije.²²

2. Svjedočenje i Duh Sveti

Već smo se sprijeda susreli s apostolskim svjedočenjem, koje je prema Dj 1,8 poglaviti zadatak prvih apostola. Logično je da se taj nezaobilazan crkveni posao izvodi iz investiture Duhom: "Primit ćete snagu *Duha Svetoga*, koji će sići na vas, pa ćete mi biti svjedoci ..." (Dj 1,8; usp. Lk 24,44-49; Dj 1,22; 2,32; 3,15; 5,32 ...).

To ljudsko svjedočenje u prilog Isusu nije puko ljudsko htijenje i propinjanje, nego je u prvom redu posredovanje onoga svjedočenja što ga u njima vrši Duh Sveti:

"On (Duh Sveti) svjedočit će za mene, i vi ćete svjedočiti ..." (Iv 15,26-27).

Osposobljenje da netko bude Kristov svjedok svodi na njegovu proniknutost Duhom Svetim, kako se i čita: "Ostanite u gradu dok se ne obučete u *silu odozgor*" (Lk 24,49). Ta 'sila odozgor' nije drugo nego Duh Sveti, kako ga izrijeком imenuje usporedno mjesto (Dj 1,8; usp. Lk 1,35). Na to se apostoli otvoreno i pozivaju (usp. Dj 5,32; 6,10; 21,11); u to ime donose i obvezujuće dalekosežne odluke (usp. Dj 15,28).

Time se u življenom iskustvu prvih zajednica dobro vidi ispunjenje Isusovih riječi u vezi s Duhom koji će iz njih govoriti:

"Kada vas predaju, ne budite zabrinuti kako ili što ćete govoriti; dat će vam se u onaj dan što ćete govoriti, ta ne govorite to vi, nego *Duh* Oca vašega govori u vama" (usp. Lk 12,12; Iv 15,13; 16,13; Dj 4,19-20).

Svjedočenje, uzeto u širem smislu, obuhvaća cjelokupan pastirski rad: i on se provodi djelatnošću *Duha Svetoga*.²³ Razračunavajući s nekim koji su se Korinćanima ili u ime njih predstavljali preporučnim pismima, Pavao ne traži materijalnih listova, već upire prstom na korintsku zajednicu kao na svoje jedinstveno preporučeno pismo te veli:

22. Dekret "Ad Gentes" izriče to ovako: "*Duh Sveti* kroza sva vremena ujedinjuje svu Crkvu 'u zajedništvu (communio) i služenju, opremajući je različitim hijerarhijskim i karizmatičkim darovima' (LG 4); *Duh* poput duše oživljuje crkvene ustanove te u srca vjernika ulijeva onaj isti duh poslanja koji je i samoga Krista pokretao" (AG 4).

23. "Misija (Crkve) tijekom povijesti nastavlja i razvija misiju samoga Krista, koji je bio poslan da navješćuje evanđelje siromasima; i zato, poticana Kristovim *Duhom*, Crkva mora koračati onim istim putem kojim je stupao sâm Krist, putem siromaštva, poslušanja, služenja i žrtvovanja samoga sebe do smrti ..." (AG 5,2).

”Vi ste pismo naše, upisano u srcima vašim te ga znaju i čitaju svi ljudi. Vi ste Kristovo pismo, kojemu smi mi poslužili, napisano ne crnilom, nego *Duhom* Boga živoga, ne na pločama kamenim, nego na pločama od mesa, u srcima“ (2 Kor 3,2-3; s aluzijama na Izl 24,12; 31,18; 34,1; Izr 3,3; 7,3; Ez 11,19; 36,26; Jr 31,33).

Prema tomu, pastirsko djelovanje, ako je vođeno autentično, ostavlja snagom Božjeg Duha neuklonjiv trag u ljudskim srcima. I taj trag Duha djeluje kao neizbrisivo sjedočanstvo.

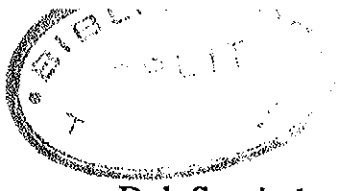
3. *Duh Sveti i liturgija Crkve*

Poznate su magistralne riječi Drugoga vatikanskog sabora da je ”radi ostvarenja djela spasenja, Krist uza svoju Crkvu uvijek (*Christus Ecclesiae suae semper adest*), a osobito u liturgijskim slavljinama“ (SC 7); one imaju ponajprije šire kristološko-eklezijalno značenje, tj. vrijede općenito, jer ističu istinu da je živi Krist uvijek s nama, sve dane do svršetka svijeta (usp. Mt 28, 20).²⁴ On je, naime, zauvijek, i samo on glava Crkve: prema tomu, on je uza Crkvu kad ona naviješta evanđelje, kad vrši misiju, kada svjedoči, kada služi potrebnima, kada vjeruje, kada se nada, kada trpi ... No, osobito je uz nju kada se slave sveta otajstva, u liturgijskim slavljinama.²⁵

Sve vidove Kristove prisutnosti treba razumjeti *pneumatološki*: naime, po dovršetku vazmenog otajstva i, dosljedno, po povlačenju Isusa, kao fizičko-pojavnog čovjeka s poprišta ovoga svijeta, umjesto njega se među nama uprisutnjuje Duh kao 'drugi Paraklet'. Kako smo sprijeda rekli, istim događajem kojim je Isus, kao prvi 'Paraklet' (usp. 1 Iv 2,1), preuzvišen i uznesen (usp. Fil 2,9; Dj 2,33; Ef 1,2--21; Dj 1,2), izliven je i vjerujućima predan Duh Sveti (Iv 7,37-39; usp. Iv 19,30). Prema tomu, ako je s nama - kako je obećao - Isus je s nama realno, ali ne više u fizičko-tjelesnom modalitetu kako je apostolima i drugim suvremenicima bio prisutan za vrijeme svoga zemaljskog života, od začeca i rođenja do smrti na križu; po vazmenom otajstvu on je sa svojom Crkvom drukčije, u drugoj medijalnoj moći, 'u Duhu' (usp. Rim 8,9; 14,17; 15,18-19; 1 Kor 12,3.13).²⁶

24. O tomu općenito: D. SARTORE, *La molteplice presenza di Christo nella recente riflessione teologica*, u: *Cristologia e liturgia* (zbornik radova), Dehoniane, Bologna 1980, 231-258.

25. K. RAHNER, *De praesentia Christi in communitate cultus. Synthesis theologica*, u: *Acta congressus internationalis de theologia Concilii vaticani II* (prir. A. Schönmetzer), Typis polyglottis vaticanis 1968, 330-331; J. A. JUNGSMANN, *De praesentia Domini in communitate cultus et de rationibus, cur haec doctrina dudum obscurata sit et hodie redintegranda sit*, u: *Acta ... 1968*, 297-298; S. MARSILI, *La liturgia, celebrazione della presenza viva di Christo*, u: *Annunciare Christo ai giovani* (prir. A. Amato - G. Zevini), LAS, Roma 1980, 251-264; A. CUVA, *La presenza di Christo nella liturgia*, Ed.liturgiche, Roma 1973; ISTI, *Gesù Christo*, u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj. 1) 1984, 531-637.

Budući da je dan da nastavi djelo Isusovo, Duh Sveti, drugi Paraklet' bit će djelatan kao učitelj te će učenike "poučavati o svemu" (Iv 14,26); bit će podsjećatelj jer će im "dozivati u pamet sve što im je Isus rekao" (Iv 14,26); bit će im na putu predvodnik jer će ih "upućivati u svu istinu" (Iv 16,13); bit će svjedok za Krista jer će kroz njihovo svjedočenje zapravo svjedočiti on (usp. Iv 15,26); bit će trajni objavitelj jer će "govoriti ono što čuje (od Boga) i očitovati ono što dolazi" (Iv 16,13-14). I tako, sve do svršetka svijeta.

I zato, ako mislimo na liturgiju, te je zamislimo u prvom redu kao djelo Crkve na okupu, već prvo sabiranje, samo okupljanje različitih zajedno, stvaranje 'zajedništva' djelo je Duha (usp. Dj 2,42; 2 Kor 13,13). Na to se može primijeniti gore naveden izraz kako "u svemu (što dolazi od Boga za nas) djeluje jedan te isti Duh, dijeleći svakomu napose kako hoće" (usp. 1 Kor 12,11). Kad god je Crkva na liturgijskom slavlju, skupljena je Duhom Svetim, jer "djelovanje Duha Svetoga pretječe, prati i slijedi svaki liturgijski čin".²⁷

To isto, u osobitoj mjeri vrijedi za navještaj i slušanje Božje riječi: djelo je Duha Svetoga da se određena riječ osluhne kao riječ Kristova ili Božja: "Duh srcu svakoga vjernika šapće i nadahnjuje ono što se u proglasu Božje riječi proglašuje cijelomu vjerničkom skupu; istom po nadahnuću i s pomoću Duha Svetoga riječ liturgijskog skupa biva temelj, norma i potporanj života".²⁸ Zapravo, Duh govori Božju i Kristovu riječ Crkvi (Dj 13,2; Otk 2,1.7.11.17.29; 3,1.6.13.22; 14,13; Iv 14,26).

Ako liturgijski skup zamislimo kao moliteljski (Ecclesia orans), i ako držimo pred očima kako je u molitvenom stavu zemaljska Crkva predvođena svojom Glavom, jasno je kako se svome i njegovu Ocu (usp. Iv 20,17) ona obraća u istom Duhu, zovući ga onako kako ga je on zvao, bolje reći, kako ga u velesvećeničkom stavu trajno i sada zove (usp. Rim 8,15; Gal 4,6-7; Heb 7,24-25); i kada "ne znamo što da molimo kako valja, sâm se Duh zauzima za nas neizrecivim uzdasima; Duh potpomaže našu slabost" (Rim 8,26).²⁹ I zato se kaže: "Ne može biti kršćanske molitve bez djelovanja Duha Svetoga: on ujedinjuje cijelu Crkvu i po Sinu je privodi k Ocu ... Jedinstvo Crkve moliteljice (Ecclesiae orans) djelo je Duha Svetoga".³⁰

26. A. M. TRIACCA, *Spirito Santo*, u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj. 1) 1984, 1405-1409; K. RAHNER, n.d. (bilj. 25) 1968.

27. *Rimski misal, obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora Drugoga vatikanskoga ... Red čitanja, svagdanja čitanja, 2.izd., Uvodne napomene, br.9: hrv. izdanje, KS, Zagreb 1984, IX.*

28. *Red čitanja ... 2. izd. (bilj.27) 1984, IX (br.9).*

29. A. TRIACCA, n.dj., u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj.26) 1984,1408-1409.

30. *Božanski časoslov, obnovljen prema odluci ekumenskog sabora Drugoga vatikanskog, Opća uredba liturgije časova, br.8. Časoslov rimskog obreda, I, hrv. izdanje, KS, Zagreb 1984, str.17.*

To napose vrijedi za sakramentalnu liturgiju. Ako se zadržimo na uzlaznom stavu, prateći radnju ukoliko od nas (od crkvenoga 'mi') uzlazi k Bogu, osim davanja slave i hvale, ona se bitno svodi na 'epiklezu', smjernu i zdušnu zajedničku molitvu Ocu da nam udijeli nov dar svojega Duha po Kristu te pronikne, ispuni i posveti ono što kao Crkva upravo činimo. To je ono što smo na prvim stranicama ovoga izlaganja prenijeli iz tipskih knjiga rimske liturgije, u pogledu blagoslova/posvete krsne vode i euharistijskih prilika. U jednom i drugom slučaju molimo od Boga da "sila Duha Svetoga siđe": u prvom slučaju, da vodi dâ "milost Božjeg Jednorodca" a, u drugom, da predložene darove "posveti u tijelo i krv njegovu". Poznato je da, osim te posvetne, u euharistijskoj liturgiji postoje i tzv. pričesna epikleza, koja, da navedemo koji primjer, u jednoj verziji glasi: "Smjerno te, (Gospodine, Bože Oče), molimo da nas - pričesnike tijela i krvi Kristove - *Duh Sveti* sabere u jedno",³¹ ili pak: "Pogledaj, Gospodine, ovu žrtvu koju si sâm pripremio svojoj Crkvi i daj dobrostivo da svi pričesnici ovoga jednog kruha i čaše, *Duhom Svetim* sabrani u jedno tijelo, u Kristu postanu živa žrtva, na hvalu slave tvoje".³² Ti, i drugi, primjeri pokazuju kako je ta potonja epikleza usmjerena prema kršćanskoj egzistenciji, koja treba po Isusovoj riječi biti "bogoštovlje u *Duhu* i istini" (usp. Iv 4,23);³³ a to može jedino snagom Duha.

Ako se osvrnemo na silazni pokret u sakramentalnim činima, ukoliko su to učinkoviti znakovi i oruđa milosti, jasno je da ono što Bog kroz njih najizvrsnije daje vjernicima, ma kako to zvali (posvećenje, opravdanje, spasenje, milost) ... zapravo je dar Duha Svetoga. Da ne duljimo, dosta je spomenuti Petrov odgovor onima koji su na dan Pedesetnice pitali: "Što nam je činiti, braćo?":

"Obratite se i svatko od nas neka se dâ krstiti u ime Isusa Krista, da vam se oprostite grijesi, i primit ćete dar - *Svetoga Duha*" (Dj 2,37-38).

U tom *pneumatološkom* daru uzročno su sadržani svi učinci krsta (hamartološki, ukoliko krst oprašta grijehe; anagenetički, ukoliko je krst novo rođenje; eklezijalni, ukoliko se krstom oni koji nisu Crkva Crkvi pridružuju, itd.).

Slično bi se moglo pokazati za ostale sakramente.³⁴ Ovdje nek bude nešto rečeno o euharistiji: po onomu što smo gore naveli iz euharistijske molitve vidljivo je kako bez Duha Svetoga nema posvete kruha i vina u tijelo i krv Kristovu. I otud postaje jasno kako kršćanska euharistija nije naprosto ponavljanje Posljednje

31. *Rimski misal*, Druga euharistijska molitva.

32. *Rimski misal*, Četvrta euharistijska molitva.

33. O odnosu liturgije prema štovanju Boga u duhu i istini: A. M. TRIACCA, n. dj., u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj. 26) 1984, 1410-1411.

34. Usp. A. M. TRIACCA, n. dj., u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj. 26) 1984, 1410-1411. Navest ćemo i vidovit zaključak jednoga od najprodornijih ranijih teologa liturgijskog pokreta, benediktinca A. Voniera: "The Theology of the Sacraments and the Theology of the Holy Ghost are inseparable"; usp: A. VONIER, *The Spirit and the Bride*, London 1935, 215.

večere, kao što ni crkveno krštenje nije reprodukcija krsta kojim je Ivan Krstitelj krstio Isusa. Euharistija je uprisutnjenje vazmenog otajstva, koje nam postaje blisko u Duhu Svetomu. Euharistija i drugi sakramenti pretpostaljšaju čudo Duhova, kako veli pravoslavni bogoslov P. Evdokimov: "U srcu svake svete tajne jest djelo ... iste Pedesetnice: silazak Svetoga Duha."³⁵

Zaključak

Uvide do kojih smo došli možemo kratko sažeti ovako:

1. Bog, otkad je krenuo u djelo ekonomije (*oeconomia*, *oikonomia*), trajno je darivao svoga Duha; On ga daje i sada. Crkva vjeruje da je, po vazmenom otajstvu, to Božji neopoziv stav, njegova jednom zauvijek dana stamena riječ. Bog je Duha svoga dao da ostane s nama zauvijek, da upravlja i oživljuje Crkvu. Po njemu Crkva - crkveni 'mi' - zapravo je 'zajedništvo Svetoga Duha' (usp. 2 Kor 13,13; Dj 2,42).

2. U liturgijskom suočenju s Bogom, ukoliko mu se *moli*, Crkva svoj vapaj i glas stapa s Duhom Sina Božjega, koji govori: "Abba! Oče!" (usp. Gal 4,6; Rim 8,15); ona ga, po Kristu i s Kristom, upravlja Bogu. Pravo bogoštovlje može se stoga događati samo "u Duhu i istini" (Iv 4,23). Ukoliko je nastavak djela spasenja, liturgija se svodi na molitvu za dar Duha (*epikleza*) i smjerni stav primanja.

3. U tome dvome, u tom 'Duhu', sastoji se bit liturgije. To je ono što svaki 'obred' treba ne samo da zaodijeva i obujmljuje, nego da gaji, promiče, potpomaže. Izdaje svoju narav ako onomu što je bitni sadržaj većma odmaže nego pomaže.

4. Što reći o Katoličkoj Crkvi u nas (bar u Hrvata) u odnosu prema ovim vrednotama? U našoj pastvi *pneumatološka* je strana misterija dosta zapostavljena. Kada se sastaju na molitvu, koliko su 'epikletički' naši vjernici otvoreni daru Duha? Komu se kao molitelji najčešće obraćaju? Da li u pravilu Bogu, Bogu Ocu? i njemu kako često za njegov najveći, zapravo jedini dar - Duha Svetoga? Liturgijskim zajednicama svih vremena uzor je takva stava apostolska Pracrkva, za koju se čita da je, u iščekivanju Duha Svetoga, bila "jednodušno postojana u molitvi sa ženama i djecom (dodaje stari rukopis D) i Marijom, majkom Isusovom, i braćom njegovom" (Dj 1,12-14).

35. P. EVDOKIMOV, *L'ortodossia*, tal. prijevod, Il Mulino, Bologna 1962, 362.

5. Od "vanjskih znakova" Duha treba, u našim prilikama, osobito gajiti šutnju: liturgijska šutnja znači otvarati se djelovanju Duha, jer Bog svojim Duhom govori u šutnji.³⁶

* * *

Počeli smo ovo razmatranje od naslova Liturgijskog kongresa: "Obred i Duh". Na kraju se pitajmo: u kojem su suodnosu? U liturgijsko-sakramentalnom kontekstu obred bi bio ono što su skolastici lucidnom intuicijom nazivali 'sacramentum tantum' - tvorno-civilizacijski izvanjski čin, uzet sâm za sebe; a da bi u liturgiji bio ono što treba da bude, svojim događanjem morao bi obred omogućiti ono što su skolastici zvali 'res sacramenti' (unutrašnji učinak čina). ako slabo služi toj osnovnoj svrsi, obred biva kao 'slovo' o kojemu govori Pavao: "Slovo ubija a Duh daje život" (2 Kor 3,6) ili kao puko tijelo za koje Isus kaže: "Tijelo ne koristi ništa, Duh je onaj koji oživljuje" (Iv 6,63). Ukratko, 'obred' je topos u kojemu - unutar zemaljske Crkve - Bog kroz Krista djeluje svojim Duhom, okupljajući ljude, govoreći im čisteći ih, posvećujući i spasavajući. To je topos u kojemu se izgrađuje kraljevstvo Božje, teološko mjesto kroz koji to kraljevstvo prodire k nama. Obred je onoliko djelotvoran koliko ga proniče Duh. Po katoličkoj vjeri, minimum te djelotvornosti zajamčen je u sakramentima kad god je izvršeno ono što dotičnom obrednom radnjom kani činiti Crkva (to je teza o djelotvornosti sakramenata "ex opere operato"), ali samo minimum; jer, kao i sve ljudsko tako je i 'obred' otvoren za više, za određen maksimum, što ovisi o nutarnjem raspoloženju sudionikâ čina i same crkvene zajednice - "ex opere operantis Ecclesiae".

Kao i sve drugo ljudsko, izložen je - nažalost - deformacijama, ritualizmu, obredoslovlju, farizejstvu, ukočenosti, tromosti, dosadi.

Programska akcija naše pastve morala bi, u pogledu druge liturgijske obnove, postojeću našu Crkvu, u prvom redu onu koja se redovito okuplja na slavlje otajstava, pomagati i poticati da se iznutra otvara misteriju živoga Duha Božjeg.

Tu su naše teškoće i trud, ali tu su i prave šanse i blagodat: "Gdje je Crkva, tu je Duh Božji; i gdje je Duh Božji, tu je Crkva i svaka milost; a Duh je istina" (Sv. Irenej).³⁷

36. D. SARTORE, *Silenzio*, u: *Nuovo dizionario di Liturgia* (bilj. 1) 1984, 1382-1390 (dobra bibliografija); A.M. TRIACCA, *Spirito Santo e liturgia ...* (bilj.1) 1980, 91-96.

37. IRENEJ, *Adversus haereses*, 3,24,1: usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Povijest kršćanske literature*, I. sv., *Patrologija od početka do sv. Ireneja*, KS, Zagreb 1976, 450. Irenej tu ne govori o liturgiji; nije ni potrebno. Ali, ne može se reći da što kaže nema veze sa suštinom kršćanskoga života, kojemu je cilj ljude privoditi da žive iskazujući Bogu "štovanje u Duhu i istini"; po Ireneju, "Duh Sveti ujedinjuje ljude u Crkvu; on je veza crkvenog jedinstva, on vjernike obnavlja iznutra, on omogućuje da oni čine volju Božju, on daje da ostvaruju plodove svetosti, kao Duh svetosti": usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ, n. dj., 451.